

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹԻԻ 44

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՓԵՏՐՈՒՍՐ

Բ Ո Ղ Ո Ք

1869 ՄԱՅԻՍԻ ԽԱՌՆ ԺՈՂՈՎՈՅՆ ԴԷՄ

1868 տարւոյն վերջերը սուրբ վա-
նայս տաճարին անկառար շինուածքը
դադրեցընելու ատեն՝ գալու տարուան
պատրաստութիւն տեսնելու համար
դէպ ի արեւելք ճանապարհորդել հար-
կաւոր ըլլալով, խորհեցանք մեր նստած
աթոռին իրաւանց համեմատ եպիսկո-
պոսութեան համար խնդիր մատուցա-
նել առ վեհափառ կաթողիկոսը. բայց
այն օրերը Պատրիարքարանի խառնա-
շխոթ վիճակէն և մեր անձնական հիւան-
դութիւններէն անհնար եղաւ այն ա-
տեն : Եւ յաճ 1869 տարւոյն սկիզբները
արդէն ազգային յուզմունքը դադրած

էր, երբ մենք նորընտիր Տեղապահ
Սրբազանին մատուցաք մեր միաբանա-
կան Ուխտին աղերսագիրը. որպէս զի
մեր առաջիկայ ճանապարհորդութեան
մէջ՝ արեւելից կողմերը յանուն վանքին
ողորմութիւն խնդրելու համար վեհա-
փառ կաթողիկոսէն կոնդակ ընդունե-
լու համար կարեւոր յանձնարարութեան
թղթերն եւ մեր եպիսկոպոսութեան
վկայագիրը չսորհէ :

Այս թղթերն առնելով սուրբ Լճ-
միածին դնացաք, եւ մեր միաբանա-
կան Ուխտին խնդրուածոց թղթերուն
հետ վեհափառ կաթողիկոսին մատու-

ցաք, բայց մեր այնտեղ հասնելէն առաջն օր վերջը կոստանդնուպօլսոյ պատրիարքարանէն հեռագիր մը եկաւ առ վերհալառ կաթողիկոսն դրուած յանուն Ազգային ժողովոյ, որ զիս կամ բաստանէր իբրեւ թէ խաբեր եմ ազգային ժողովը, եւ առանց ինձմէ ուզուած հաշիւը տալու Պօլսէն հեռացած եմ. ուստի կ'ընդրեն նորին վերհալառութենէն, որ այս ծանր խնդիրը լուծէ եւ զիս ետ դարձունէ:

Մինչդեռ Պօլսի էաք, իմացած էաք արդէն որ մեր եպիսկոպոսանայն արդեւելու ջանքեր կան, ուստի առ ժամայն մակարեւեցաք որ մեր ճամբայ ելլելէն վերջը մտածուած հնարք մ'էր հաշուոյ խնդիրը: Վկայ կ'կանչեմ այս խօսքերուս նոյն իսկ խառն ժողովոյն գործոց գիւտնական ատենադրութիւնները, կըրնա՞ն արդեօք ապացուցանել անոնցմով թէ մեր սուրբ Էջմիածին երթալէն յառաջ ե՛րբ, և ի՞նչ կերպիւ, եւ ո՞ւր զիս հաշիւ տալ կանչեցին: Հաւատարիմ թուլ ըլլայ այս խօսքերս բոլոր աշխարհի առջև, որ եթէ ժողովը նոյն իսկ իւր գիւտնական թըղթոյ մէջ այս հարցմանս պատասխան դոնէ, կըրնա՞ր ըրտրովին, եւ այս ցաւալի դէպքը արժանի դատապարտութիւն կ'համարիմ ինձ: Բայց մեր եպիսկոպոսանայն արդեւելու ի՞նչ իրաւունք ունէին արդեօք այդ բանն ընողները. միթէ մեր առանց արժանաւորութեան նստած ակոռն և բռնած ճուղանն կորսնցուցած էին իրենց հինաւորց իրաւունքն, զոր այնչափ հռչակաւոր եւ սրբաձեւ աւանդինք նուիրադործեր են իրենց պաշտաման նախապատիւ մասը համարելով, եւ իրենց տխուրանքուն մէջ արքեպիսկոպոս չարխափան սուրբ Աստուածածնի վանացն Արմաշու վերակոչելով զիրենք:

Եւ ինչպէս որ հին կոնդակներէ՝ յայտնի է, միշտ այնպէս ճանչցուեր են Եկեղեցւոյ մէջ. միթէ կըսեմք Արմաշու վանայ ակոռն կոստանդնուպօլսոյ մայրաքաղաքին քանի մը եկեղեցեաց քարոզչական պաշտօնէն նուա՞յ իրաւունք ունէր այս մասին: Իսկ եթէ մեր անձնական հանդամանքները անարժան կը կացուցանէին զմեզ այս սուրբ կոչման, ստուգիւ մեծ փառք էր այդ մեր Եկեղեցւոյն, եւ ուխտիւք կ'իտաիաքէաք այս սուրբ կոչման հասնողներուն ամենէն անարժանն ըլլալ, ջանալով հանդերձ որ եթէ մեր միւս պաշտօնակցաց պէս կարող չեմք մեր պաշտօնն փառաւորելու, գոնէ այն սուրբ կոչման նախատինք չըլլամք:

Բայց ի՞նչ հարկ մեր անձին դէմ եղած վրէժխնդրութիւնն պաշտօնի մնասով յագեցունել, այդ ժողովը մեր եպիսկոպոսութիւնն արգիլելով զմեզ մնասելու համար խղճի ի՞նչ անդորրութեամբ այնպիսի միջոցներ ՚ի գործ դրաւ, որոյ հետեւութիւնն եղաւ վանքին ըլլալու օգնութեան մը գործը դժուարացունել մեր վրայ անհաւատարմութեան կասկածներ յարուցանելով. Այս ցաւալի դէպքին մէջ մի միայն այս պարագայն է որ մեր սիրտը կճմէ և առիթ տուած է այս անգամ մեր ձայնը բարձրացունելու, և այս անիրաւութեանց դէմ աշխարհի առջև բողոք բառնալու, որպէս զի գիտնայ ամենայն ոք թէ կեդրոնական վարչութիւնը որոյ պարտքն է հսկել Եկեղեցւոյ և աղգին ստացուածոց վրայ, և ազգային մանկանց դաստիարակութեան հոգ տանիլ, ի՞նչ վարմունք ունեցաւ այն Միաբանութեան հետ, որոյ ուխտն է Եկեղեցւոյ մէկ երեւելի սեփհականութիւնըն թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս փայլեցունել:

Մեր այս բողոքը կուտանք հրա-
տարակութեան , որպէս զի ապագայ
պատմիչ մը եթէ Պատրիարքարանի դի-
ւանին մէջ հեռագրոյն ատենագրու-
թեան հանդիպի մեր վրայ թիւր դա-
տաստան ընելէ ազատ մնայ :

Մինչև հիմայ լուծիւն պահե-
ցաք , յուսարով որ կեդրոնական վար-
չութեան ժողովները խաւարի մէջ զմեզ
արատաւորողներուն վէրքը լռելեայն
եւ դատաստանի ճամբով կրժչկեն ,
բայց Պատրիարքարանի մէջ վեց հոգի է
ժողով մը կազմելու համար հասարա-
կաց սիրոյն արժանի Պատրիարքի մը
ջանքերը այս քանի ամիս է անպտուղ

մնացած են :

Մեր այս բողոքը չվերաբերի
տեղապահ Արիստակէս սրբազանին ,
որ յանուն աղգային ժողովոյ գրուած
հեռագիրն թէպէտ 'ի պաշտօնէ ստու-
րագրած է , բայց իւր անձնական կար-
ծիքը երկու օր վերջը առանձին գրով
հաղորդած է վեհափառ կաթողիկո-
սին , նոյն պէս Ներսէս Սրբազանին և
Օտեան Եփէնտիին , որոնք բացակայու-
թեան պատճառաւ մասնակից չեն եղած
հեռագրոյ խնդրոյն :

ԳԵՈՐԳ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ Ս. ՈՒԽՏԻՍ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ Բ. ԿԱՅՍԵՐ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԸ

Այս արքունի պարզեագիրը՝ զոր
ամենայն Ռուսաց ինքնակալ Աղեքսան-
դըր Բ. կայսրը շնորհած է վեհափառ
Դէորդ Դ. կաթողիկոսին հայրապե-
տական ընտրութեան առթիւ , իւր նիւ-
թական դժադրութեան մէջ հետաքր-
քրական հանդամանքներուն համար ,
մեր ընթերցողներուն տեղեկութեան
արժանի կհամարինք :

Թղթոյն երկայնութիւնը որ լոյ-
նութեան մէկ ու կէսպատիկն է , ձա-
խէն դէպ 'ի աջ է . եւ այս գիրքով
զարդարուն քառանկիւն շուրջի մը
մէջ գրուած են կայսեր արքունական
տիտղոսներն եւ վերոառութիւնքն եւ
հրովարտակին ամբողջ խօսքերն :

Այս զարդարուն քառանկիւնի շուրջ
քին ճակատը Մեւոյ հնութիւններուն մէջ
տեսնուած ձևով խաչի մը առջև նկա-
րուած է անձեռագործ պատկերը , զոր

Յիսուս ֆրիստոս յամի տեառն 34 խըր
կեց առ Աբդար թագաւորն մեր , որ
մեր մէջ սուրբ Դատաւազկ անունով
ճանչցուած է սովորաբար : Կայսերա-
կան գիւնանէն պարզեագրոյն հետ տը-
րուած բացատրութեան ցանկը պատ-
կերին գոյութիւնը քանի մը օտարաղ-
դի հեղինակներու վկայութիւններով
կհաստատէ , բայց հիմայ կորսուած կը
համարի :

Այս պատկերն ալի ունի է

2. Սրբոյն Գրիգորին լուսաւորչին
մերոյ պատուական Աջը , որ կգործած-
ուի կաթողիկոսի օծութեան և Միւ-
ռոնի օրհնութեան ատեն , և Ս. Էջ-
միածին կպահուի :

3°. Միհ, սուրբ Պատարագ մա-
տուցանելու :

4°. Մաղղմայն, որ է Մկիհին ամսէն
մէջը նշխարաւ մեր եկեղեցւոյ դործա-
ծութեան համեմատ :

5°. Աւետարան ճաշու և ճաշոց
դիրք :

6°. Փորուրար :

7°. Սաղաւարտ քահանայական :

8°. Կոնքեռ, որ Կաթողիկոսաց
դործածութեան յառուկ զարդ մի է :

9°. Շրջանակին վերի կողմը զարդա-
րուն ձուռձիւի մը մէջ նկարուած է
Բարթողիմէոս առաքելոյն պատկերը,
որուն համար բացատրութեան ցանկին
մէջ այսպէս գրուած է. « Մին յեր-
կոտասանից եկն 'ի հայաստան յամի
տեառն 64, և քարոզեաց զբանն Աւ-
տուծոյ : ('ի յայսմաւուրս ցունաց յ30
յունիսի, լատինացւոց 'ի 25 օգոստոսի) :

10°. Այս անկիւնէն վարի անկիւնը
իջնաւոր գծին մէջ և սրբոյն Բարթո-
ղի էոսի պատկերին ներքեւ սուրբ Էջ-
միածնի կողմերը եկեղեցիներու մէջ
դործածուած ձևով խաւառի մը մէջ
նկարուած է սրբոյն Մեսրոպայ պատ-
կերը. զլուրը վեղար, ձախ ձեռքը
Աստուածաշունչ և գաւազան վարդապե-
տական, աջ ձեռքը քառակուսի տախ-
տակի մը մէջ մեր ամբողջ աշխարհն
քը, և վերի կողմէն ամպերուն մէջէն ե-
րևցած ձեռք մը կուրծքին վրայ ճա-
ճանչաւոր բոլորակին մէջի ձայնաւոր
տառերը ցոյց կուտայ. Բացատու-
թեան ցանկին մէջ այսպէս գրուած է.
« Սուրբն Մեսրոպ եկաց 'ի Ե. դարու, սա
եղիտ զգիրս հայոց, և էր մին 'ի գլխա-
ւոր թարգմանչաց սուրբ գրոց, զժա-
մանակ ինչ վարեաց և զպաշտօն կա-
թողիկոսի : »

11°. Երկու ածական հայրապետա-
կան գաւազան :

12°. Կաթողիկոսին դուրս ելած
ժամանակը առջևէն տանելու խաչը :

13°. Չահ :

14°. Քառակուսոյն վարի անկիւնը
զարդարուն բոլորակի մը մէջ նկա-
րուած է Մասիս լեռը, Նոյի տապանը,
եւ շղարբը աղանձին :

Այնպէս որ զարդերն յաւանդը

19°. Սուրբ Լուսաւորչի աջոյն դի-
մաց նկարուած է Գեղարդը՝ որ կը-
պահուի սուրբ Էջմիածնի գանձարանը,
եւ նոյն սուրբ Աջոյն հետ Կաթողիկոսի
օծութեան և մեռնի օրհնութեան
ատեն կգործածուի :

20°. Աւետարան ատենի :

21°. Պատարագամատոյց (խորհր-
դատետր) :

22°. Ձեռաց խաչ :

23°. Թագ եպիսկոպոսական և կա-
թողիկոսական :

24°. Եմիվարոն :

25. Քառակուսոյն ձախակողմը և
շրջանակին վերի անկիւնը Բարթողիմէ-
ոս առաքելոյն ձուռձիւին նման ձուռ-
ձիւի մը մէջ նկարուած է սրբոյն Թա-
դէոսի առաքելոյ պատկերը, որոյ հա-
մար բացատրութեան ցանկին մէջ այս-
պէս գրուած է. « Մին յեթեմասանից
յ34 ամի եկն 'ի հայաստան առ Աբգար,
բժշկեաց և արար զնա քրիստոնեայ,
մարտիրոսական մահուամբ կատարե-
ցաւ 'ի յաջորդէ Աբգարու : »

26°. Թագէոս առաքելոյն պատ-
կերին ներքեւ եւ սրբոյն Մեսրոպայ
պատկերին դիմացն եւ անոր նման
խաչվառի մը մէջ նկարուած է սրբոյն
Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ պատկերը
հայրապետական զգեստով :

27. Երկու քշոց , որոյ վերայ վեց թեւեան սերովբէից սլատկերները նկարեալ են :

28. Բուրվառ :

29. Քառակուսւոյն վարի անկիւնը Մասիս լեռան բոլորակին նման զարդաբուն բոլորակի մը մէջ նկարուած է Դառն Աստուծոյ , որուն համար բացատրութեան ցանկին մէջ Արդար թագաւորին կնիքն էր՝ կըսէ :

Այս անկիւնէն մինչև Մասիս լեռան անկիւնը՝ որ քառակուսւոյն վարի կող-

մը կկազմէ , ճիշդ մէջ տեղը դրուած է 37 թուով կայսերական կնիքը , որ է ուսական մեծ Արծիւն : Ատոր ձախակողմը դրուած են 30 , 31 , 32 , 33 , 34 , 35 թիւերով կաղամար , աշխարհագունդ , աշխարհագրական տախտակներ , օրինագիրք , դիտակ , կարկին : Իսկ կայսերական Արծուոյն աջակողմը 15 , 16 , 17 և 18 թիւերով դրուած են Տասնարանեայ օրինաց երկու տախտակները , հին կտակար աշտանակ եւ կանթեղ :

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀՈԳԻՆ

ԹԷ ԻՆՉ ԲԱՐԻՔ ԿԲԵՐԷ , ԻՆՉՊԷՍ ԿՅՆՊԻ

ԵՒ ԻՆՉՊԷՍ ԿՎԵՐԱԶԱՐԹՆՈՒ

Ինչպէս որ ամէն քրիստոնեայ առնուն ունեցողներ իրօք քրիստոնեայ չեն , նոյնպէս ալ շատ մը եկեղեցականներ կան՝ որ իրօք եկեղեցական չեն : Այս իմաստով խօսած է Պօղոս . Ոչ ինչ է մարի ելի անկա լինիցի բանն Աստուծոյ , զի ոչ ամենեւին որ յիւրայեւէն են՝ նոյն յիւրայեւէնս իցեն : (Հռոմ . Թ. 6) : Իսրայելեանք ըլլալու համար ի՛նչ բան պակաս էր անոնց . Օրինաց հոգին , իրապէս քրիստոնեայ ըլլալու համար ի՛նչ կպակսի . Քրիստոնէութեան հոգին , ճշմարիտ եկեղեցական ըլլալու համար ի՛նչ կպակսի . եկեղեցականութեան հոգին :

Եկեղեցականութեան հոգին ի՛նչ է : Եկեղեցականի մը իւր կոչման սըր-

տագին ակնածութիւն , եւ եկեղեցականութեան հանգամանքի տակ սահմանեալ ամէն կատարելութիւն և վիճակ ունենալ . այնպէս որ եկեղեցական կան կատարելութիւնը՝ եկեղեցական եղողին բոլոր մերձաւոր եւ հեռաւոր ուշադրութեանց և բոլոր գործոյ վախճանն ըլլայ : Այս հոգւով պէտք է վառուի եկեղեցական մը , այս հոգին անոր կեանք կուտայ . աստուածային եւ գերբնական կեանք . առանց այս հոգւոյն Աստուծոյ սեղանոյն առջև մեռեալ եւ անպիտան անգամ մը կըլլայ՝ թէ՛ կրօնքին եւ թէ՛ ինք իւր անձին համար :

Այս հոգին ուրեմն պէտք է կենայ եկեղեցական մարմիններուն և իւրա-

քանչիւր անդամներու մէջ . ի՞նչ բարիք չկրնար արդարեւ : Բնդհակառակն ի՞նչ չարիք . ի՞նչ անկարգութիւն չմտնէր ամենէն աւելի բարեկարգ եղող եկեղեցական կարգերու մէջ . երբ այս հոգին կցնուի . ի՞նչպէս կկորսուի . ի՞նչ պէս կկենդանանայ և կվերականգնի . անաչառ խորհրդածութիւն հարկաւոր է :

Ա. Թէ ի՞նչ բարիք չկրնար արտադրել եկեղեցականութեան հոգին . Սոցումն իմաստութեան հոգին աղօթիւք խնդրելուն եւ ընդունելուն վրայ խօսելու ատեն , կըսէ . Եփն ինչ Բարիքն Գնահատան Ընդհան (իմաստ Է . 11) . Եկեղեցական մը իւր պաշտաման հոգին ընդունածուն պէս իւր վիճակին ախորժակը , իւր վիճակին պահանջած ամէն պարտեաց հաւատարմութիւնը , իւր վիճակին ամենադոյզն գործոց ճշտութիւնը , վերջապէս , իւր վիճակին կատարեալ գոհութիւնն եւ խաղաղութիւնն իրեն կուգան մէկտեղ : Ասկէց աւելի ի՞նչ Բսածնիս լաւ հասկը նալու համար՝ մի առ մի քննեմք :

Իւր վիճակին ախորժակը . ինչո՞ւ . որովհետեւ այն ատեն կյարգէ իւր վիճակը : Ասոր համար էր՝ որ հիմայ չեմք տեսներ նէ , անցեալ ժամանակի պատմութեանց ստորագրութիւններուն մէջ այնպիսի եկեղեցականներու վարք կարգացած եմք , որք չափէն աւելի խիստ և ճշնողական կենաց իրենք զիրենք տունին , որոնց մարդմը կրնայ դիմանալ չեմք կրնար ըսել գրէթէ , այնպէս որ բնութիւնը անոնց համար իւր եղանակը վտխած համարելու կըլլամք : Իւր վիճակին ամէն պարտեաց հաւատարմութիւն . ինչո՞ւ , որովհետեւ այն ատեն եկեղեցական մը իւր վիճակին կատարելութեան ջանք կընէ , և ճշմարտապէս անոր միտքն կխօսուի . Գիտնալ

լով՝ որ իւր վիճակին կատարելութիւնը իւր պարտուց բովանդակութեան մէջ է , անկասելի նախանձաւորութեամբ և անյաղթելի ջնսմեւանդութեամբ պարտքերը կատարելու միայն ուշադիր կըլլայ : Բոլոր իւր ուսումը իւր պարտուց վրայ կըլլայ . բոլոր իւր զբաղմունքն իւր պարտքը կըլլայ . բոլոր կեանքը իւր պարտուց կգոհէ :

Իւր վիճակին ամենադոյզն գործոց ճշտութիւն . ինչո՞ւ . որովհետեւ այն ատեն իւր սրտին մէջ ուրիշ բան մը չունենալով՝ այլ միայն Աստուծոյ ճանապարհին մէջ յառաջագիմութիւն , եւ գիտնալով՝ թէ ի՞նչպէս պիտի վարուի իւր գործոց մէջ , որոնք իւր բուն պարտքին պահաջածներէն չեն , անոնց մէջ կարգ մը կդնէ ինք իրեն , եւ անվտանգ օրէնքի մը համեմատ անխտոր կըլլայ . Բոլոր պարկեշտութեան , սըրբութեան և հաւատարմութեան գործերն՝ որոնցմով Աստուծոյ կմօտենայ՝ որչափ պղտիկ ըլլան , աչքին մեծ բաներ կերելին , ատոնց հակառակը՝ կամ անյարմարը բնաւ աչքին չեն տեսնուիր : Իւր վիճակին կատարեալ խաղաղութիւնն եւ գոհութիւնն իրեն կուգան ինչո՞ւ . որովհետեւ իւր վիճակին պարտքերը հոգալէն , իւր վիճակին ամենադոյզն հարկերուն ճիշտ գտնուելէն յետոյ՝ ի հարկէ իւր վիճակէն ալ գոհ եւ խաղաղ պիտի ըլլայ . ամէն մտխարութիւն պիտի վայելէ , եւ աշխարհի ամէն կերպ ձախորդութեանց առջև իբրեւ անգաւաժ վէմ մը անխլիրտ եւ անշարժ պիտի մնայ :

Պարճեալ կըսեմ , այս ամէնը ընդհանրապէս բան է . եկեղեցականութեան հոգին . Ներքին հոգի մը , որ հոգւոյն մէջ կրնակի , բոց դուրսն իր արդիւնքները կցուցնէ . խօսքի , դէմքի , քաղուածքի և ամէն արտաքին ձևերու մէջ :

Այստեղի մարդիկ ալ աղէկ կ'սեմենն, եւ երկու եկեղեցականներ առջինն երեցած ատեն կորուշեն, թէ անոնց ուրուն վարմունքը, խօսուածքը և շարժմունքը եկեղեցականի է, և որունը աշխարհականի։ Այս տարբերութենէն է՝ որ անմիջապէս զմին կ'յարդեն՝ և զմիւսը կնախատեն, մէկէն՝ կ'պատկառին՝ և միւսը կ'արհամարհեն։ Ասոր համար խիստ հարկաւոր է մանկական դաստիարակութենէ եկեղեցականութեան վարժեցունել պաշտօնեայներն։ սաստիկ ճշդութիւն ընել անոնց ախորժակին և զգացմանց վրայ, որպէս զի ոչ միայն եկեղեցականութեան հոգիէն զատ ուրիշ հոգի մը բոյն չընէ հոն, այլ և ուզուած հոգին խորութեամբ արիւս պետէ։ այն հոգւով վարուին, և այն հոգին միայն սիրեն կենօք և մահու։ Այս նպատակիս համար հաստատուած են վանքերն կամ որ և է յարմար շինուածքներ, որոնց մէջ իբրեւ յարմատեանունդ առնելով աճիւնաճիւղ տարածմամբ կ'պողարբերեն եկեղեցւոյ մէջ աւոր պաշտօնեայներն։

Բ. Հակառակներն իրենց բովանդակութեամբը տեսնելու համար՝ անոնց հակառակներուն քով բերել դընելու ենք։ Եկեղեցականութեան հոգին ի՞նչ բարիք կրնայ արտադրելը տեսնելէ ետքը այն դիտենք՝ թէ ի՞նչ զեղծմունք և չարիք յառաջ կուգան երբ այն հոգին ցնդած կա՛ խղիւղ կըլլայ, փախաքելի է՝ որ այս մասին փաստերնիս անհիմն ըլլան և այնչափ նշանաւոր չըլլան։ սակայն որչափ ալ լուենք՝ գործն ինքզինք իւր բոլոր չարիքներով կերկցունէ, Եկեղեցւոյն արբի վիճակը վկայ է, որուն մէջ ամէն սրբապղծութիւն տեղի դառն է։ քննէ անոր ըսկզբնաւոր ժամանակը թէ ո՞րչափ պայծառ կըլսաւոր էր։ Աստուած կ'աշխարհէր իւր մեծ վայելչութեան պատկանաւոր սրբութեամբ։ կրօնքը կանգուն կ'ախրէր աշխարհի, բարեպաշտութեան հոտը օրէ յօր կ'տարածուէր՝ և ամբողջ ամէ կ'սնչէր նաւորէր։ վանքերն իրենց յատուկ նպատակին համար մեծաւ քրիստոնէական անմեղութեան և հաւատարմութեան կեդրոն էին։ շինուածք աստուածահիմն էին, և Աստուծով կը արդաւաճէին։ բայց հիմայ աշխարհական շինուածքի մը կերպարանք պռած են։ հոն կ'ապաստանին եկեղեցականք, ոչ թէ աշխարհի բարեւոյնէն զիրենք անխառն պահելու՝ այլ մարմնապէս սնանելու համար։ ինչէ՞ն այն հին և գեղեցիկ կարգերը խանգարուեցան։ եկեղեցականութեան ուղւոյն տեղ աշխարհի հոգին ներմուծաւ, ըսել կուգեմ աքսորուեցաւ հոնէն առանձնութեան հոգին, ուխտաւորութեան հոգին, աղքատութեան հոգին, ապաշխարութեան հոգին, անձնուրացութեան հոգին, և տեղն անցաւ դժոխս սիրութեան, անձնասիրութեան, ծուլութեան հպարտ և ամբարհաւած հոգին։

Գարմանալ պէ՛տք է՝ թէ ինչո՞ւ եկեղեցւոյն գլխէն չարիքներն անպակաս են։ ինչո՞ւ հերետիկոսութիւնք ճամբայ կ'առնեն։ ինչո՞ւ դայթակղութիւնները կ'առնան։ ինչո՞ւ օր ըստ օրէ քրիստոնէութիւնը դէպ յանկուսն կ'աղէ, ո՞չ ապաքէն բուն գլխէն օկսեալ՝ որ Եկեղեցական դասն է՝ զաղիր եւ մեռելոտի անկարգութեան մատնուած է կըրօնքը։ ո՞չ ապաքէն ցնդած ըլլալով եկեղեցականութեան հոգին, տիրած է անոր տեղ աշխարհական սիրոյ և աւերորդ ու անպայման կրից զառանցական հոգին։ Եկեղեցական մը՝ որ իւր արտաքին ձևն իրեն հերիք սեպելով անպատկառապէս կ'մտնէ կըլլէ ամէն տեղ,

տուէր իւր մեծ վայելչութեան պատկանաւոր սրբութեամբ։ կրօնքը կանգուն կ'ախրէր աշխարհի, բարեպաշտութեան հոտը օրէ յօր կ'տարածուէր՝ և ամբողջ ամէ կ'սնչէր նաւորէր։ վանքերն իրենց յատուկ նպատակին համար մեծաւ քրիստոնէական անմեղութեան և հաւատարմութեան կեդրոն էին։ շինուածք աստուածահիմն էին, և Աստուծով կը արդաւաճէին։ բայց հիմայ աշխարհական շինուածքի մը կերպարանք պռած են։ հոն կ'ապաստանին եկեղեցականք, ոչ թէ աշխարհի բարեւոյնէն զիրենք անխառն պահելու՝ այլ մարմնապէս սնանելու համար։ ինչէ՞ն այն հին և գեղեցիկ կարգերը խանգարուեցան։ եկեղեցականութեան ուղւոյն տեղ աշխարհի հոգին ներմուծաւ, ըսել կուգեմ աքսորուեցաւ հոնէն առանձնութեան հոգին, ուխտաւորութեան հոգին, աղքատութեան հոգին, ապաշխարութեան հոգին, անձնուրացութեան հոգին, և տեղն անցաւ դժոխս սիրութեան, անձնասիրութեան, ծուլութեան հպարտ և ամբարհաւած հոգին։

իւր բուն պարտքը մոռնալով՝ իրմէն չսպասուած գործին ձեռք կղաքնէ, մարդիկներուն հաճոյ երևելու համար ժամանակին սկզբունքներուն անխտիր կյարմարի, եկեղեցւոյն վարդապետութեան հոգին չսորված՝ իւր զառանցանքներուն վրայ խելք կթուցունէ, և ասոր անոր բերանը փայլուն համբաւ մը պարտոյնեւ իւր համար ժամէ ժամ մէկ խելքի եւ սկզբան վրայ չկանգնիր, այս վարմունքով եկեղեցականի մը, կրտսմ, ո՛չ ապաքէն արդէն յնդած է Եկեղեցականութեան բուն հոգին :

Այսպէս ըլլալուն համար չէ՞ որ ո՛ր և է եկեղեցական անդամ մը կարգի կամ հպատակութեան մը օրէնքէ ինք վինք աղատ կճանչնայ. ոչ նախանձ մ՝ ունի սրտին մէջ զեկեղեցին բարդաւած ընելու, ոչ սէր մը՝ եկեղեցւոյն կանոն և աւանդութիւնը հաստատուն պահելու, մէկ խօսքով, աշխարհականի մը վրայ անդամ դատապարտելի համարուած մտութեանց մէջ կտեսնուի, եւ անպատիժ կմնայ. ո՛չ ապաքէն ապականութիւնը մինչև ՚ի բուն Գլուխ եկեղեցական մարմնոց հասած ըլլալուն համար է, Եկեղեցւոյ վարդապետութեանց հակառակ դրքեր և գրուածներ կհրատարակուին ՚ի գալթակողութիւն Եկեղեցւոյ, ինչէ՞ն է որ եկեղեցւոյ իշխանութիւնը լուռ և անմուռնչ կմնայ. ո՛չ ապաքէն եկեղեցական իշխանութիւնն անդամ եկեղեցականութեան հոգին իւր վրայէն թուցուցած ըլլալուն համար է :

Եկեղեցական են ամենքն ալ, բայց երեւութով եւ ոչ թէ իրապէս. ուստի եւ Պօղոս առաքելոյն ըսածին պէս՝ դժուար կամ անհնար բան մը չէ, որ Առտուծոյ խօսքը արհամարհուած կը տեսնեմք, որովհետեւ ամեն եկեղեցական երեւցողներ եկեղեցական չեն,

այլ իւրաքանչիւրը կամահաճութեանց մասնուած եղկելի եւ արտասուելի մարդիկներ, որոնց խելքով ոչ զեղծ մունքը կվերնայ, եւ ոչ եկեղեցին իր գալթակողութիւններէն կարբուի, մինչև որ անոնց հոգւոյն վրայ եկեղեցականութեան բուն հոգին չիջնէ. մանաւանդ թէ օր ըստ օրէ յապականութենէ յապականութիւն, յանդիտութենէ յանդիտութիւն, զեղծմունքէ զեղծմունք պիտի թաւալիմք :

Ուր մն եկեղեցականութեան հոգին չունեցած եկեղեցականի դործքեր չենք կրնար ունենալ. չենք մըտածեր մեր պաշտօնին վրայ ինչպէս որ պէտք է. չեմք գործէր ինչպէս որ պէտք է. Այլ սկզբէն սիրածնիս մեզի ձանձրալի և թաղծալից կերիի, պարտքերնիս մեզի ծանր ու անտանելի կըլլայ, մեր պաշտօնին յատուկ եղած բաղձանքներն ալ առանց վայրկեան մը ալ մնալու կցնդին կերթան : Մեռած է այս հոգին մեր սրտիս մէջ, աշխատինք որ վերադարձնու, այս ըլլալ պէտք է մեր ամենէն աւելի ջանք ընելու բանը :

Գ. Աս ալ ճշմարիտ է՝ որ եկեղեցականութեան հոգին այնչափ չցնդիր, որ մինչև անդամ բոլորովին և բացարձակ կերպով չյիշենք, և այնչափ չըմեռնիր՝ որ անհնար ըլլայ վերակենդանանալը, ճշմարտութիւն՝ որուն պէտք է ամէն բանէ յառաջ համադուի Եկեղեցական մը. վասնզի սատանան որչափ վարպետ է մարդ մը իր պարտուց շաւղէն խտորոցներու, այնչափ զօրութիւն չունի յուզողութիւն վերադարձը խափանելու. կրնայ յուսահատ ջընել և համոզել թէ այնուհետեւ չիրնար իւր բուն ճանապարհը դռնել, կրնայ մեծ և խաչոր ցցնել այն դժուարութիւններն՝ որոնց յաղթելու պար-

տական է, բայց չկրնար ոտք և ձեռք կաշկանդել և չթողուլ՝ որ առաջին ճամբան դառնայ:

Մասնական անդամներն՝ որ եկեղեցական մարմնոյն կապտկանին, իրենց ուխտն և պաշտաման հետ ուղղակի կապուած պարտքը միշտ աչքերնուն առջևն ունենալէ դատ, նոյն իսկ վերին իշխանութիւնը՝ որուն ձեռքն է արժանաւոր եկեղեցականները քաջալերելն և անարժանները սաստել, պարտաւոր է ուշադրութիւն ընել, անոնց թէ՛ կենցաղաւարական և թէ՛ հոգեւորական կենաց: Կենցաղաւարական կենաց ուշադրութիւն ընելու է, այսինքն թէ ուր կնստի, կելլէ, ինչ գործով

կղբաղի, ո՛ր իշխանութեան ներքեւ է հոգեւորական կենացն, այսինքն թէ հոգեւոր կրթութիւնն ինչ միջոցով առած է, ինչ աստիճանի է կրթութիւնը, բարեպաշտութիւնը ոչ միայն առանց դայթակղութեան՝ այլ և օրինակ հաւատացելոց ըլլալու չափ վկայեալ է: Այսպիսի զգուշութիւն եղած առեն դժուարին չըլլար հաւատալը՝ թէ կլերադարձնու հոգին Նկեղեցակա՞նութեան, կբարգաւաճէ Նկեղեցին, կը յառաջադիմէ Ազգը, կվերնան դայթակղութիւնք, կընդմիջեն հերետիկոսութիւնք և կզղջան հերձուածողք:

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԲԱՌԱՄԵՈՐԴԱԿԱՆ

Պ Ա Հ Ք Ը

Օրական եւ շաբաթական պահքերէն զատ՝ սովորաբար Ժե՛ պահք ըստւած մ՝ ալ կայ ընդհանրապէս բոլոր քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ: Բաւականորակա՞ն պահք ալ կըսուի քառասուն աւուրց միջոց մը տեւելուն համար. տարւոյն մէջ նշանաւոր ժամանակ մը ապաշխարութեան կեանք մ՝ անցունելու, և Զատկի տօնի պատրաստութեամբ խորհրդով սահմանուած է: Պահոց օրերը յիսուն օրի չափ կտեւեն, սակայն ինչպէս իւրաքանչիւր տաղաւարի, Զատիկին ալ ալ իրրեւ տաղաւարի յատուկ եղած շաբաթապահքը հանելով՝ բուն քառասնորդականը կմնայ:

Եկեղեցին պահեցողութիւնը միշտ

զօրաւոր դարման մը համարած է մեղքի դէմ, եւ իբրեւ միջոց մը՝ որով մեր հոգին բարձր եւ հոգեւոր մտածութեանց կղբաղի, կամ իբրեւ առաքինութիւն մը՝ որով մեր աղօթքը մեծ ազդուութիւն մը կառնէ, եւ իբրեւ սանձ մեր կրքերն եւ մարմնոյ հաճութիւնները նուաճելով՝ մտաց եւ Աւետարանի օրինաց ներքեւ կղենէ: Դաւաւոր փորձառութիւնք եւ մարդկութեան դիտութիւնը այս ճշմարտութիւնը անհերքելի ըրած են, եւ ապացուցած՝ թէ հասարակային եւ կանոնաւոր պահեցողութիւններ անհատական ուխտադրութեամբ պահուածներէն աւելի մեծ եւ հզօր ներգործու

թիւն ունին. պատճառն որ փոխօրինակներով հաւատացեալք զիրար կը յորդորեն, եւ առաքինի նախանձաւորութեամբ ջերմեռանդութիւնը կը կրկնապատկի. ընդհակառակն այս բարեպաշտական բարի նախանձաւորութիւնը պակասած տեղը, ինչպէս է Բողոքականաց մէջ, անհատական պահեցողութիւնները անապաւէն եւ անպատասալար մնալով կրից եւ հաճոյից դէմ շուտով կկորսուին, եւ քիչ ատենէն պահոց անունն անգամ չմնար:

Քրիստոնէութիւնը իրենց ատելի ըրած մարդիկ՝ պահոց խնայտուն օրէնսդրութեան նախատակին վրայ չարաչար դատաւորան կընեն. կըսեն՝ թէ մարդս ամէն ատեն Աստուծոյ օրինաց համեմատ ըստ հաւատոյ սկզբանց ապրելու պարտաւոր ըլլալով, աւելորդ մանաւանդ թէ դայթակղական բան մը է տարւոյն մէջ սովորականէն աւելի բարեպաշտութեան պարտք մը կատարելու համար՝ քառասնորդական կամ որեւէ անունով պահք մը սահմանել. Բայց ինչո՞ւ չյիշեն՝ թէ ո՛րչափ դժուար բան է, որ մարդ մը ինքզինք պարտուց սահմանին մէջ միշտ հաստատուն եւ անփոփոխ բռնէ, եւ հետեւապէս հասկընան՝ թէ հարկաւոր է եղեր ժամանակ մը որոշել՝ յորում մարդս յորդորուի ինք իրեն դալ, անցուցած վարուց վրայ խորհրդածել, եւ գործոց վրայ անաչառ դատաստան ընել, որ մի գուցէ մեղքը խոր արմատ ձգէ, եւ չար ու նախութիւնները փոխելը խիստ դժուար ըլլայ. եթէ իւրաքանչիւր անհատին հաճութեանց յանձնուի պահեցողութեան պարտքը եւ անոր չափն ու ժամանակը, բան մը ըսել է մոռնալը կամ բռնորոշին զանցառութեան տալը:

Ընդհակառակն, Քրիստոնէութեան ջերմեռանդ մարդիկ ոչ թէ միայն

չեն հակառակիր պահոց օրէնսդրութեան, մանաւանդ թէ աւելի կուրախանան. այնպէս որ սովորականէն աւելի բարեպաշտութիւն մը, լոյս մը, խղճի անաչառ քննադատութիւն մը կուգայ վրանին, իրենց առ չարն ունեցած հակառակութիւններն կարգելուն, ամէն առաքինութիւն սիրելոյ քաջութիւն մը կունենան, իրենց փրկչին կրած տառապանաց վրայ կմտածեն, սուրբ խորհրդոց արժանաւորութեամբ մօտենալ՝ եւ սուրբ Զատիկը հրեշտակական սրբութեամբ եւ երկնաւոր ուրախութեամբ տօնախմբել կը ջանան:

Պահոց բարոյական հարկաւորութիւնը ցցնելու հետ, աւելորդ չըլլալ՝ եթէ անոր բնական հարկաւորութիւնն ալ ցցնեմք, զոր եկեղեցւոյ վերջին դիտաւորութիւնն ալ կընամք համարել: Պահեցողութեամբ մարմնոյ առողջութիւնն ալ կպատասպարուի, ինչպէս սովորաբար բարեխառնութեամբ եւ ժուժկալութեամբ ապրողներ քիչ անգամ կհիւանդանան. Շարունակ պահեցողութիւնները, որոնց խստութեան վրայ մեր տկարութիւնը կստկայ եւ անհաւատալի կկարծէ, անապատական Հայրերուն առողջութիւնը զարմանալի ըրած են. որոնք եղիպատսի պէս տօթակէզ կլիմայի մը տակ մէկ մէկ դարէ աւելի ապրեցան, որն որ անկէց աւելի բարեխառն կլիմայի տակ անգամ դժուար կպատահի: Ս. Պողէ համբաւաւոր անապատականը հարիւր երեսուն տարի ապրեցաւ. Սուրբն Անտօն հարիւր հինգ. Սուրբ Արսէնիոս հարիւր քսան եայլն եայլն:

Առողջութիւն կաղըութելու համար ամենէն աւելի նպաստաւոր եղանակը դարձնեն է. խառնուածքները այս եղանակին մէջ չարժուին կընեն:

ամէն անհեցական յատկութիւն ունեցող
դոյակ կսկսի խլրտել, թարմ խոտեր
աւրիշ ամէն եղանակներէ աւելի կսկսին
իրենց առողջարար հիւթերը ժողովել,
Ուստի աս ալ առանց իմաստութեան
չէ՝ որ Եկեղեցին տարւոյն քառասոր
դական պահքը դարնան սկզբան յար-
մարցուցած է, յորում քրիստոնեայ մը
հոգւոյն եւ մարմնոյն առողջութեան
միանգամայն դարման տանելոյ կղբազի:

Եկեղեցւոյ նախնի եւ նշանաւոր
վարդապետաց եւ շորորդ ու հինգե-
րորդ դարուց հարց վկայութեան նա-
յելով՝ քառասորդական պահքը Ա-
ռաքեալներէն սահմանուած է: Կարե-
լի բան չէ՝ որ մէկն ելլէ ըսէ՝ թէ Ա-
ռաքելոց ատենէն այս կերպ պահք մը
չկար, վերջը ժողովներով հաստատե-
ցին հայրապետներն: Նիկիոյ ժողովը
Ջաւիի խնդրոյն վրայ որոշումն ընելու
ատեն՝ քառասորդական պահոց վրա-
յէն իբրեւ ՚ի վաղուց ծանօթ եւ սահ-
մանեալ բանի մը վրայէ կանցնի, եւ
բնաւ վրան չխօսիր:

Քառասորդական պահքը առա-
քելական ցուցնող կարծիքներն այնչափ
ճշմարտանման են, այնպէս որ առա-
քեալներն ասիկա հաստատելով նոր
բան մը չըրին, այլ ՚ի վաղուց անսփ
Աստուծոյ ժողովրդեան մէջ հնագոյն
աւանդութիւն մը նոր Եկեղեցւոյ մէջ
օրինակեցին: Մովսէս՝ ՚ի յաւիտենա-
կանէն իտայելի օրէնսդիր ընտրեալը
Սինա լեռան վրայ Աստուծոյ հրաման-
ները ընդունելու պատրաստութիւնը
նկելու համար քառասուն օր պահեց,
երկրորդ անգամ օրինաց Տալտակնե-
րը առնելու ատեն դարձեալ քառա-
սուն օր պահեց: Եղիա՝ Աստուած Քու-
րեք լեռան վրայ իրեն երենայէն յա-
ռաջ՝ քառասուն օր պահեց: Եսթեր
Արտաշեսի բարկութիւնը ջնջելու հա-

մար քովը նոնելէն՝ յառաջ պահեց:
Նինուէացիք պահեցին ըստ քարոզու-
թեանն Յովնանու: Յովհաննէս մկրտիչը
շարունակ կպահէր: Մեր Տէրն ալ իւր
պաշտօնը սկսելէն յառաջ քառասուն
օր պահեց: Ո՛չ ասպարէն այս ամէնը
ապացոյց են՝ թէ քառասորդական
պահոց ծագումը կրօնի սկզբնաւոր ժա-
մանակէն ՚ի վեր է:

Պահքը երկու գլխաւոր որոշ մասի
կբաժնուի. առաջին՝ խտրութիւն դը-
նել կերակրոց տեսակներուն եւ չա-
փուն մէջ. երկրորդ՝ ամէն տեսակ կե-
րակութիւններէ միանգամայն հրաժարիլ,
կամ որ նոյն է, բնաւ բան մը չուտել՝
որ Ծա՛ կըսուի, եւ բուն պահքն ալ
այս է:

Առաջին դարու քրիստոնեայք
ծում կըպահէին ամբողջ ցորեկը եւ երե-
կունը կուտէին արեւը մարը մոտեւէն
յետոյ. կերածնին ալ միայն խոտ,
ընդեզէն եւ հաց էր: Մեր ազգային
սովորութեան մէջ աւելի խիստ ըլլալով
պահքը՝ միայն աղ եւ հաց կուտէին,
եւ քառասորդական պահոց օրերուն
Օր Առ-հաջեջ ըսուին ալ այս իմաստով
է: Ընդ հանրապէս ամէն քրիստոնեայ
աղցեր ոչ միայն միս չէին ուտէր, այլ
եւ ձուկ եւ ամէն շնչաւոր կամ կենդա-
նի, եւ ամէն ինչ որ անմիջապէս կեն-
դանի է մը յառաջ կուգայ, ինչպէս
կաթ, հաւկիթ, կողի եւ այլն: Սրգել-
ուած էր նաեւ գինին՝ որ մեկն պա-
կաս արդիւնք չունի ստամոքսի մէջ:
Պահոց այս խտրութիւնները մեր ազ-
գին օրինական սովորութեան մէջ ան-
փոփոխ մնացին. իսկ արեւմտեան եկե-
ղեցեաց մէջ առաջին անգամ ստա-
մաքսի ակարութիւն ունեցողներուն՝
գինւոյ դործածութիւնը ներելի հա-
մարուեցաւ վեցերորդ դարու ատեն
ները, շատ չանցաւ ձուկի ալ թոյլտու-

ութիւնն եղաւ , բայց ոչ թէ ընտիր
եւ ախորժակ գոհացունող տեսակները :

Ասիկա բնական է , որ օրինաց մէջ
թոյլտուութիւն կամ զանցառութիւն
ներ սարդածին պէս հետզհետէ խան-
գարմանց տեղի կտրուի : Հիւսիսա-
կան դաւառաց մէջ ցուրտը սաստիկ
եւ հետեւապէս մեծ պահոց տեսն դա-
րուն չըլլալով՝ պահոց համար հարկա-
ւոր եղած խոտեր բուսած չեն ըլլար ,
անոր համար կաթնեղէնի թոյլտուու-
թիւն եղաւ : Մեր Հայրապետներն ալ
գիտէին՝ որ տեղւոյ համար այս կերպ
բացառութեանց նայիլ հարկ եղած ա-
տեն օրինաց ուժը պիտի կոտորի , մեծ
պահոց բուն կերակուրը Աւել հաս-
մանեցին , որ թէ՛ բարձր Հայաստանի
ձիւնապատ լեռանց , եւ թէ՛ դաշտա-
կան երկիրներու ծաղկածաւալ մարդի
վրայ մեծ պահք պահողներու հաւա-
սարապէս կ'յարմարի : Հիւսիսական
ներու համար արեւմտից եպիսկոպոսնե-
րուն ըրած կաթի օրինական թոյլտուու-
թիւնը տակաւ առ տակաւ Անգղիոյ եւ
Գաղղիոյ ամէն երկիրներուն մէջ ան-
ցաւ . տասներորդ դարուն ալ բոլոր
Եւրոպիոյ մէջ օրինաւոր հրատարա-
կուեցաւ : Հիւսիսական դաւառներու
մէջ ձէթ-չգտնուելուն համար կողի ու-
տելութիւն թոյլտուութիւն եղաւ 1486 թու-
ականին , բայց այն պայմանաւ՝ որ աս
ուտողը փոխարէն վճարում մ' ընէ ո-
ղորմութեամբ եւ բարի գործ ընելով ,
այս երկրի մայր եկեղեցիներէն մէկին
աշտարակին անունը Աշտարակ Կոչու-
ն է , օրինաց թոյլտուութեան համեմատ
կողի ուտող ժողովրդեան փոխարէն
հատուցած բարեպաշտական տուրքովը
շինուած ըլլալուն համար :

Մեծ պահքը սրբութեամբ պահած
ըլլալու համար հերի՛ք չէ միայն նիւ-
թապէս հնազանդիլ Եկեղեցւոյ օրինաց ,

այլ անոնց հոգին պէտք է թափանցել ,
ի՞նչ օգուտ իւր չգործածել պահոց
մէջ , եւ տեղը զանազան ընտիր պտուղ-
ներով սեղանը լեցունել , կամ ամենա-
բարակ նաշիհով շինուած հաց գործա-
ծել . վասն զի ասոնք ալ ախորժակ
շողոքորթող բաներ են : Բսել է Բա-
ռասնորդական պահքը իւր բուն եւ օ-
րինական խստութեամբը պահած՝ ըլ-
լալու համար ալ եւ հաց միայն ճաշա-
կելու եմք , ինչպէս մեր Ս. եկեղեցին
կ'յորդորէ :

Քառասնորդական պահոց երկրորդ-
մասը ժամանակ մը ամէն տեսակ կե-
րակրէ եւ յըմպելեաց զգուշանալն է ,
որ Ծա՛ր ըստածն է :

Երբեմն 24 ժամը մէկանգամ ճա-
շելը սովորութիւն էր Եկեղեցւոյ մէջ ,
կերակուրը խոտ , ընդեղէն եւ ասոնց
նման բաներ ըլլալով հանդերձ : Ճաշին
սահմանեալ ատենն ալ իրիկուան արեւը
մարը մոնելէն յետոյ էր , բայց 'իշա-
բաթ եւ կիրակի օրերէն , Բնդ-հան-
րապէս բոլոր քրիստոնեայ Աղգաց մէջ
մինչ ցերեկոտապաներորդ դարն այսպէս
էր , իսկ երեքտասներորդին Եւրո-
պիոյ մէջ բոլորն ալ իրիկուան ժամը
իննին կճաշէին . տակաւ առ տակաւ
թուլցաւ մինչև կէս օր , մինչև ժամ-
շորս իջաւ , այսչափ թոյլտուութիւննե-
րէն քիչ վերջը սկսան իրիկունն ալ ու-
տել , որով 24 ժամու մէջ երկու ան-
գամ կճաշէին :

Մեր աղգային Քառասնորդական
պահոց ծովին մէջ մենք ալ ուրիշներէն
պակաս չթուլցանք . ճաշու ժամը կէս
օրին որոշուիլը նախնական ժամանակի
սովորութեան մէջ սարդած փոփո-
խութիւն մ' է : Ասոր նշան կրնայ հա-
մարուիլ մեծ պահոց առաջին եւ եր-
կրորդ աւուրց եւ աւագ շաբթու ա-
ւուրց ցորեկուան ճաշու կարգը իրե-

կուան յատկացուցած տեսնելնիս , զոր շատերը այնպէս կկարծեն՝ թէ ծովով չանցուներու աղատ են :

Պահեցողութեան օրինաց հեղինակը նոյն ինքն Աստուած ըլլալը եկեղեցւոյ մէջ Բառաանորդական պահոց Բ. կիւրակէին երգուած օրհնութեան շարականէն ալ կտրվիմք , զոր Ս. Ներսէս շնորհալի հայրապետը շարագրած է .

« Որ զօրէնս սրբաբնան պահոց նախ 'ի դրախտին ասանդեցեր » :

Ուստի , առանց խիստ հարկաւոր պատճառի , եկեղեցւոյ սահմանադրւած պահոց եղանակին մէջ կամահաճութեամբ փոփոխութիւն մտցունել , կամ պահքի եւ ծովի զանցառութիւն ընել պղտիկ յանցաւորութիւն չեն , ինչպէս Ս. Բարսեղ հայրապետը կըսէ .

Ո՛վ որ կրնայ , ըսել է՝ չպահելու բացարձակ պատճառ մը չունի , ու քանի որ չի կրնար պահքը , նոյնը օրինադրող Աստուծոյ արգելադրանքը կ'ընայ :

ԴԱՐՁԵԱԼ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՎ ՈՒՐԻՇ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԻ Ն ՎՐԱՅ

Ա. Ռ. Ա. Ի. Ե. Տ. Ա. Բ. Ե. Ր. Ն.

Ձեռնադրութեամբ , և զոգոս կանէի խօսք մ' ունի Բրիստոտ Ս. Աւետարանին մէջ , զոր կեղծաւորութեամբ օրինաց նախանձաւորութիւն ցցնողներուն այլաբանական՝ բայց ճշգրտագոյն սահմանը տուած ըլլալու համար զուրցեց : Աստուծոյ օրինաց մէջ մեզմէ անտարբեր , բայց խիստ և տարօրինակ անտեղութեամբ պահանջումն ընողներուն դէմ այս խնայտով խօսեցնիս մեղի ալ յանցանք չըլլար :

Աւետարներ անուն բողոքական թերթին այս տարւոյ 8 թուոյն մէջ գրուած մը կարդացինք , որ խօսարանաց վրայ խօսելով՝ կիւրակէն որբերու պատուիրանին բողոքովին հակառակ կհամարի երիտասարդաց հոն հաւաքելն ու զանազան խնդրոց վրայ խօսելը . Աստուծոյ բարկութիւնը կամ անէծքը կ'ընցունեն ատով , կըսէ ,

իրենց օգտակար ջանքին վրայ՝ փոխանակ օրհնութեան :

Բարեպաշտութիւնն ալ սովորաբար ուրիշ առաքելութեանց պէս երկու խոտոր ծայրեր ունի , անկրօնութիւն՝ որով մէկը զԱստուած կանարդէ կամ անոր յայտնութիւնը չընդունիր , աւելորդապաշտութիւն՝ որով մէկը զԱստուած կպաշտէ Աստուծոյ չախորժած կերպով :

Ս. եկեղեցւոյ դրկէն դուրս ընկողներ հարկաւ այս երկու խոտոր ծայրերէն մէկուն կամ միւսին տակ կերթան : Աւետարների յօդուածոյն հեղինակը բարեպաշտութեան երկրորդ խոտոր ծայրովը խօսած է մեր աղգայնոց խօսարաններուն վրայ , որ կիւրակէն սուրբ պահելու պատուիրանին վրայ հին օրինաց ծիսական խոտորութիւնը կը պահանջէ : Աւելորդապաշտութիւնը բա

ցատրող օրինակին մէկն ալ՝ մովսիսա-
կան հին օրինաց ծիսով զԱստուած
պաշտեն է :

Հին օրինաց մէջ ճարտար կամ կիւ-
րակէն սրբելու պատու իրանը այն առ-
տինձան խստութեամբ պիտի պահուէր ,
որ նախընթաց օրու ընէ կերակուրն ան .
դամ եփուած պիտի ըլլար : Այս աստիճան
խստութեան չափաւոր մեղմութիւն մ'
ըլլալու համար նոր օրինաց եկեղեցին
ընդհանուր սահման մ' որոշած է . կե-
րակէ օրը ահէն ծառայական գործերէ դուրսէ : Այս
գործերը երկու կարգի կը բաժնուին .
առաջին՝ արուեստաւորի կամ ծա-
ռայից գործեր , ինչպէս են ապրուստի
կամ շահու համար եղած սովորական
աշխատալի գործերը . երկրորդ՝ առանց
մարմնոց աշխատութեան միտք զբաղե-
ցնող գործեր , ինչպէս են դատաստանա
կան քննութիւնք , տօնաւաճառք , առեւ
տրական հաշիւք , գրոց ընդօրինակու-
թիւն և ուրիշ ասոնց նման բաներ .
ընդհակառակն պիտի զբաղինք հոգեւոր
մտածմունքներով և բարուց օգտակար
խօսակցութիւններով :

Ա . Պօլսոյ Հայ երիտասարդները՝
խօսարաններու մէջ ազգային օգտա-
կար խնդրոց վրայ խօսելով՝ Աստուծոյ
շաքարով պղծած չեն ըլլար , որովհետեւ
անոնց գործը վերը ըստած արգիլեալ
գործոց երկու կերպին և ոչ միոյն տա-
կը չերթալէ զատ հրամայուած բարե-
գործութեանց կարգէն է . մանաւանդ
որ , բողոքական թերթին ըսածին պէս ,
Ժամը ութէն վերջը խօսարաններն հա-
ւաքուելով կիւրակէին օրական Ժամուց
մէջ ալ բաշխում մը ըրած են , Ժամը
ութէն առաջ իրենց հոգեւոր պարտա-
կանութիւնները կիսգան , անկէ ետքն
ալ ազգային օգտակար խօսակցու-
թիւնները ձեռք կառնեն : Ստեղծական
արձանագրութիւն և պաշտօնական

դիրք ունենալն են թէ գայթակղու-
թիւն տուաւ բողոքական խղճահարին ,
թո՛ղ միամիտ ըլլայ՝ որանոնք ուրիշ բա-
նի համար չեն՝ եթէ ոչ գործը օրինա-
ւոր կարգի մը տակ բաւանդակելու
համար , առանց որոց լինդրէ խնդիր
թռչնոց պէս ոստոստելով կրնան ա-
մեն խօսուածք հողմի հոսանքի երթալ ,
ուստի պաշտօնական ձև և արձանագ-
րութիւն գործածելն աւելի կարգա-
րացնէ խօսարանին կիրաւորեայ ըլլա-
լը՝ քան առանց կարգի կանոնի անշահ
խօսելնին , որով ժամանակ վատնելէ
զատ բան մը ալ ըրած չեն ըլլար :

Աւերմն բողոքական թերթին ը-
րածը տապանակի առջև Դաւթի կա-
քաւելուն վրայ Մեղքողին ըրած դա-
տաստանին կնմանի : խօսարանաց կի-
րակօրեայ ըլլալը ոչ ինչ պատճառանք
մը ըլլալով՝ գաղտնի և բուն պատճառ-
մը կենալու է , որ դայթակղութիւն
կուտայ բողոքական թերթին . ըստ մեզ
կերելի՝ թէ խօսարանաց ապագայ յու-
սալի արդիւնքներն են որոնց յիշա-
տակին վրայ կրնան զայրացմամբ ալ-
նարկել ազգին ճշմարիտ օգտին չիա-
փաքողներ , որովհետեւ խօսարանները
ամէն կողմ շատնալով կրնայ ըլլալ՝ որ
հասարակաց միտքը կբացուի . և Հայոց
ազգային եկեղեցիէն որս ընելու ան-
ցեալ յաջողութիւնք անիծիւք և դառ-
նութեամբ բողոքական և հոռիմէական
հերձուածոց դուրսը կդառնայ տակաւ
առ տակաւ :

Մեղքողին անիրաւ դատաստանը
այն անխելքին ամբողջութիւն բերաւ , տա-
րակոյս չկայ՝ որ մեր ազգային խօսա-
րանաց վրայ հիմայ չարաչար դատու-
ղաց Ժողովարաններուն վրայ ալ անբը-
ժշկելի ամբողջութիւն պիտի դայ :

Ազգային երիտասարդները կաղա-
չենք՝ առանց գայթակղութեան եւ մի-

այն ազգային եկեղեցւոյ օգտին համար
ըլլայ՝ շարունակին ազգային խօսարան
ները երթալ գալը : Գրիստոսի աշա
կերաները սուրբ շաբաթը չալծելուն
համար՝ կրնային քիչ մ'ալ քաղցերնին
ճնշել , բայց մեր ազգային յառաջա
դիմութեան քաղցը այնչափ սաստիկ է՝
զոր այլ եւս չէ կարելի ճնշել : Աշա
կերտաց վրայ Հրէից դատաստանը բո

ղոքական թերթին ըրած դատաստա
նէն տարբերութիւն չունի , մեր պա
տասխանն ալ Գրիստոսի պատասխանէն
տարբերութիւն չունենալու համար կը
սենք . շնորհիւ Գրիստոսի Կրօնին
Աստուծոյ մէկ պատուիրանին վրայան
տեղի խստութիւն կազմանշէք եւ ե
կեղեցւոյ հիմը կփորէք :

Եւ. Վ. Գ. Ա.

ԿԱԹՈՒԼԻԿՆԵՐՈՒՆ ՄԷԿ ՍԻՍԼԸ

Մայրենի եկեղեցւոյ դրկէն սար
տուցեալ և օտարներու դուռ հոգւոյ
փրկութիւն մուրացողներու սերունդը
մեր ընդունած վերջին լուրերուն նա
յերով սաստիկ յուզման մէջ են , և հա
կառակութիւնը այն աստիճան զայրա
ցած է , որ եկեղեցիները և անոնց վե
րաբերեալ գոյքը զատելու և բաժնե
լու աստիճան ձայներ կլուին :

Այս շփոթքին ձայնը դեռ նոր դուրս
ելաւ , և այսօր մարդ չէ մնացած , որ
չգիտնայ՝ թէ կաթողիկոսականութեան
մասը շնորհակալութեամբ զիջուի չընդու
նելու համար տարածայնած է միւս
ներէն : Այս խնդրոյն այս աստիճան
սաստիկութեամբ յուզուիլը նոր է , բայց
խնդրոյն բնութիւնը նոր չէ , այլ նոյն
խիկ կաթողիկոսաց իրենց կարծածէն շատ
հին է :

Ի՞նչ են Հասունեանի դէմ լուած
դանդաղները : — Ազգը լատինացու
նել կուզէ , այսինքն ազգային աւան
դութիւնները և ծէսերը խափանելով՝
լատին եկեղեցւոյն աւանդութիւնն
և ծէսերը ժողովրդոց մէջ մտցունել

կաշխատի : Այս խօսքերէն յայտնի կը
տեսնուի՝ որ այդ ըսողները կաթողի
կութեան ի՞նչ ըլլալը տակաւին չեն
գիտցեր . խաբուած են ուրեմն կարծե
լով՝ թէ հայ մնալով միանգամայն կա
թողիկ ըլլալ կարելի է , այս աստիճան
խաբուած ըլլալու համար՝ մարդ ո՛րչափ
ապուշ ըլլալու է :

Եթէ ազգային աւանդութիւնքը
պահելով կաթողիկ ըլլալ կարելի էր ,
ո՛ր երբեք այնչափ բիւրաւոր հայերը Լե
հաստանի , Մաճառիստանի , Թուան
սիւլանիոյ , Զմիւռնիոյ և այլն :

Եթէ հայ՝ միանգամայն կաթողիկ
ըլլալ կարելի էր , ի՞նչ էր ուրեմն խեղճ
Մխիթարեանց այնքան քաջածները՝
որոնք միայն ազգային լեզուն եւ գրա
կանութիւնը սիրելնուն համար կասկա
ծելի համարուած , եւ հռովմէական
ատեաններու մէջ երդումներով և հա
յոց եկեղեցին հայհոյելով հազիւ ու
րեմն գլուխին քիչ մը խաղաղութիւն
գտաւ , եւ դեռ չկարծուիր թէ տա
կաւին անկասկածելի կաթողիկ համա
րուին աւստալ Պապին աչքին առջև :

Եթէ հայ մնալով կատարեալ կա

Թողիկ ըլլալ կարելի էր , ի՞նչ էր ուրեմն այն՝ որ այս վերջին ժամանակներս նոյն խակ անխալ Պապը կարճեց Հասունի միջոցաւ իրենց ձեռքէն իրենց եկեղեցւոյ հովիւները ընտրելու իրաւունքը . ո՞չ ապաքէն իրենց կաթողիկոսութեան անբաւականութիւնն է պատճառը , որ այսօր կաթողիկ մը իւր եպիսկոպոսին ընտրութեան մէջ ձայն չունի :

Եթէ հայ միանգամայն կաթողիկ մնալ կարելի էր , ի՞նչ են ուրեմն այս վերջին օրերս կատարուածները . . . :

Ահաւասիկ այս տեղ է մեծ խալը , որով խաբուած են Հասունեանի հաւաքողները թէ հայ մնալով կաթողիկ ըլլալ կարելի է : Իրաց այս վիճակին մէջ Հասունեան միշտ պիտի յաղթէ . եւ հակառակորդք չարաչար կ'սխալին , եթէ կարծեն թէ կրնան նուաճել զա-

նիկա : Թող Հասունեանի հաւաքողորդք աշխատին ջնջել անոր անունը պատարագին մէջէն , թող տուան ձին տեղերու մէջ պատարագի խորան հաստատեն , և այլն . անդին Հռովմայ մէջ նա կարգինալական խուրով և ծիրանեաւ կ'սխալուի . ասդին իւր աթոռակալը սուսերօք և բրօք պատարագ կ'մատուցանէ , և իշխանական իրաւանց զօրութիւնը ցոյց կուտայ : Այս եղածներն ուրիշ բաներ չեն , բայց եթէ ալեկոծութիւն՝ որ որչափ կատաղի ըլլայ , անցնելէն վերջը կ'հանդարտի , և այն ատեն ասոր անոր կ'մնայ երթալ յաղթականաց ձեռքը ոտքը պագնել , եւ մեղայ կ'անչել :

Այսպէս չըլլալու համար գիտնալու է հաստատութեամբ՝ որ Հայ մնալ և կաթողիկ ըլլալ անկարելի է :

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆՐԱՐՁ

ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԵԱՄԲԻ ՈՐ ԸՆԴ ՍՅՈՒ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՔՐԻՍՏՈՆԷԻՅ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Առաջիկայ աշխատութիւնս հըրատարակելու ժամանակ մեր գլխաւոր գիտումն է ըստ կարի Եկեղեցեաց միութեան մեծ դործոյն նպաստել . հա՞մոզուած ըլլալով՝ որ այս միութիւնը

կատարեալ ուղղափառութեան սահմանին մէջ միայն կրնայ յաջողիլ , ձեռք զարկինք արեւելեան ուղղափառ պանծալի եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը մէջ բերել , որ յայտնութեան աւանդը

Քրիստոսէ ՚ի վեր ամեն մարդկային խառնուրդէ անարատ և մաքուր պահած ըլլալուն վրայ իրաւամբ կ'պանծայ:

Անհնար է ուրանալ այս եկեղեցւոյն առաքելոց ատենէն ՚ի վեր անպակասելի ըլլալը: Ոչ նուազ անժխտելի է և այս թէ մէկը չկրնար անոր մէջ և ոչ մէկ ատեն մը նորաձեւութիւն մը մտած ցընել:

Այս երկու իրողութիւնները բաւական կցցընեն թէ ինչպէս անոր վրէպոյթութիւնը ընդունելի պէտք է ըլլայ այն ճշմարիտ քրիստոնեայներուն, որ գիտեն թէ յայանութիւնը իրողութիւն մըն է, և իրողութեան ուժը յայտնի և անընդհատ վիպոյթեանէ կ'ախտման ունի:

Քրիստոնէութիւնը փիլիսոփայական դրութիւն մը չէ, որ ամէն մարդ ուղածին պէս մեկնելու իրաւունք ունենայ: Քրիստոս դարձաւ վարդապետութիւն մը յայտնեց, և այս վարդապետութիւնը իրողութիւն մըն է, որ իբր ճշմարիտ ընդունելի ըլլալու համար ամէն իրողութեանց պէս հաստատուն վրէպոյթեան կ'աւանդուի, յետոյ քրիստոնէութեան մէջ ամէն վարդապետական խնդիր իրողութեանց սահման կ'վերաբերի: Քրիստոս այս ինչ կամայն ինչ վարդապետութիւնը յայտնեց, ինչպէս պատասխան տալու է այս հարցման. եթէ ոչ այնպիսի քրիստոնեայ ընկերութեան մը հաստատուն վիպոյթեամբ, որ իր գոյութեան մէջ հի, իր հաւատքին մէջ անփոփոխ, և մարդկային մտաց հնարած ամէն յիմարական մոլորութեանց դէմ ապառաժի պէս անշարժ կեցած ըլլայ:

Ուր դռները է այս քրիստոնեայ ընկերութիւնը, եթէ ոչ արեւելեան ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ, Հռովմէական եկեղեցին կ'պնդէ թէ ինքն է այս ըն-

կերութիւնը, բայց պատմութիւնը ձեռքերնիս է, որ անոր վարդապետութեանց և սահմանադրութեանց մէջ հետզհետէ մտած նորաձեւութիւնները կցցընէ: Անգղիականք և զանազան բողոքականք կ'պնդեն թէ վեշտասաներորդ դարուն մէջ զիրենք նախնի եկեղեցւոյն հետ նորէն հաստատ կերպով միացան. բայց չեն կրնար ուրանալ սա երկու յայտնի իրողութիւնները. Ա. թէ բարեկարգութեան ատենը իրենց իբր ճշմարիտ հրատարակած վարդապետութիւնը դար մը առաջ ունեցածնին չէ, Բ. թէ վեշտասաներորդ դարուն մէջ իբր ճշմարիտ ընդունած վարդապետութիւննին միայն սուրբ Գրոց մեկնութեան վրայ հիմնուած է, որ ինքնին անսրբալութեան կնիք չունի: Այս վերջին իրողութիւնը չեն կրնար ուրանալ. որովհետեւ քրիստոնէութեան հիմնական խնդիրներուն վրայ անգամ անանկ իրարմէ տարբեր այլ և այլ մեկնութիւններ ընդունած են, որ տակաւին հիմայ ալ յայտնի կցցընեն իրենց մէջ եղած տարբերութիւնները:

Արեւմտեան ամէն եկեղեցիները ինչ ներորդ դարէն մինչև վեշտասաներորդ դարը Հռովմայ վարդապետութիւնները դաւանեցան. այսօր շատերը անոր հակառակ վարդապետութիւններ ունին. ուստի չեն կրնար իրենց մէջ փոփոխ և անպակասելի ցցընել: Յայտնեալ վարդապետութիւնը անոնց համար Քրիստոսէ մինչև մեր օրերը յորդուոց յորդի անընդհատ վտանգուած և անհրաժեշտ մը չեղաւ:

Քրիստոնէութիւնը փոյն արեւելեան ուղղափառ եկեղեցւոյն ասանկ ժառանգութիւն մը եղաւ. ուստի անոր հիմնական վիպոյթիւնն ալ առաքելական դարուն վիպոյթեան հաւասար է: Անոր վարդապետութիւնը առա-

քելոյ գրուածոց եւ քարոզութեանց , սուրբ Հարց վարդապետութեան , եւ տիեզերական յողովոց վճիռներուն հաւատարիմ արձագանգն է : Արեւմտից կողմերը ինչ վտիտութիւններ որ ըրին քրիստոնէութեան մէջ՝ ամէնն ալ տեսաւ . հռովմէական եկեղեցիէն հին ըլլալով՝ պապականութեան ամեն գործերուն եւ հետզհետէ ըրած նորաձեւութիւններուն ականատես եղաւ . ամեն եկեղեցիներուն եւ աղանդներուն ծագման առաջիկայ դտնուեցաւ . եւ միտքերը յուզող ներհական շարժմանց մէջ անշարժ մնաց , սրբոյն Պօղոսի սա պատուէրին վրայ հաստատ մնալով թէ Պահլա՝ զաւանդն :

Ահա այս պանծալի եկեղեցւոյն վարդապետութիւնն է՝ որ հոս առաջ պիտի բերենք : Մեր միտքը կատարելապէս զայն պաշտպանել չըլլալով՝ անոր նախատաւոր ամեն գրական և առնուաբան աղագոյցները մէջ չենք բերեր : Մեր դիտաւորութիւնն է ճիշդ եղածին պէս երևան հանել միայն զանիկայ :

Արդարեւ չենք պնդեր՝ թէ մեր այս գործը բնաւ պակասութիւն չունի . եւ կիսաբաւինք՝ թէ որ այս մեծ վարդապետութիւնը իր աստուածային մեծ վայելչութեամբ առաջ բերել կարծենք . ուստի՝ այս գործերնիս կատարելագործելու և ուղղելու միտք ունինք՝ թէ որ մեր ի հաւատա հայրերը և եղբայրները բարեհաճին ասոր վրայ ըրած դիտողութիւնսին մեզի հաղորդել : Մենք ձեռքերնէս եկածին չափ ուշի ուշով եւ մեծ ջանքով աշխատեցանք . բայց ո՞վ կրնայ ըսել՝ թէ ես անսխալ եմ , եւ երկինքէն մեզի եկած աստուածային փիլիսոփայութեան ամեն խնդիրները կատարելապէս և անթերի հասկցած

եմ :

Մենք եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը երևան հանելու համար մեզի առաջնորդ մը չբռնեցինք : Վարդապետական մասին մէջ նիկիոյ և Նոստանդնուպօլսոյ հանգանակէն հետեւեցանք , ամեն յօդուածի քով՝ որչափ կարելի էր՝ համառօտ մեկնութիւն մը դնելով : Վարդապետական մասէն ետեւ բարոյականին վրայ խօսեցանք , ետքը եւ եկեղեցւոյ կարգաց և կանոնաց , ետքն ալ պատարագին վրայ : Այս ոճը երբեմն կրկնութիւններ ընելու ստիպեց մեզ . բայց աղէկ սեպեցինք մի և նոյն ըսածնիս տեղ տեղ կրկնել , քան թէ «^ե» ըսելով ընթերցողները ձանձրացնել : Օրինակի համար . «^{արարիլ երէի և երբի երեսեւեայ և աներևոյնից բառերը մեկնելու առննիս՝ միայն երկու երեւելի և աներևոյթ աշխարհներուն վրայ խօսեցանք , հապա անոնց իրարու հետ ունեցած վերաբերութեանց վրայ ալ . այս վերաբերութիւնները տեղն եկած ատենը շատ անգամ կրկնեցինք : Ասանկ ճապաղ ոճով գրուած վարդապետութիւնները մէկտեղ բերուելով իրարմով կամ բողջանան , ինչպէս որ հարեանցի կարդալով ալ դիւրաւ կտեսնուի :}

Մենք Ամերիկացի Բողոքականները առանձին չենք յիշեր այս գործոյս մէջ . որովհետեւ անոնք Անգղիականաց հետ մի և նոյն են , և անկէ ծագեցան :

Մենք Անգղիականները Բողոքականներէն զատ կրունենք . ինչու որ առնոյմէ բողոքովին տարբեր հիմն ունին : Յայտնի է՝ որ Բողոքականները ձեռնադրութեամբ արուած քահանայութիւն չեն ընդունիր . բայց Անգղիականները ձեռնադրութիւնը քահանայութիւն տալու միջոց ըլլալն ալ կրնողունին , եպիսկոպոսութեան , քահանայութեան եւ սարկաւաղութեան ի

րեք սրբազան աստիճաններուն եկեղեցւոյ ճշմարիտ քահանայապետութիւնը կազմեն ալ կրնգունին :

Բողոքականներն ըսելով լուտերական եւ կաթոլիկական ընկերութիւնները կը հասկնանք, որոնց բոլոր նեցուկը ամենուն իր ուղածին պէս աստուածաշունչ մեկնեն է . ձեռնադրութեամբ տրուած քահանայութիւն չունին , այլ միայն հաւատացեալներէն կամ անոնց փոխանորդը սեպուողներէն ընտրուած պաշտօնէութիւն ունին :

Դարձեալ գիտնալ պէտք է որ մենք Հայաստանեայց եկեղեցին ճշմարիտ եկեղեցիներուն կարգը դասած ենք : Ասիկայ ամեն կողմանէ հասկնալու չէ, հապա միայն ուղղափառ վարդապետութիւնը եւ եկեղեցւոյ աստուածային սահմանադրութիւնը սրահպանելու կողմանէ : Հայաստանեայց եկեղեցին փաղկեղունի ժողովոյն ատենը արեւելեան ու արեւմտեան եկեղեցիներէն զատուեցաւ , եւ միայն նոյն ժողովոյն վարդապետութիւնը սխալ հասկնալուն համար այն ատենէն ի վեր եկեղեցւոյ հասարակաց կենաց կցորդ չեղաւ , եւ հերքուած համարուեցաւ . բայց եւ այնպէս իր առաջին հաւատքին վրայ հաստատմանց , եւ տակաւին այսօր վարդապետութեան մէջ ուղղափառ եկեղեցւոյ կատարելապէս համաձայն է : Այս մտքով միայն ճշմարիտ եկեղեցւոյ մասն սեպեցինք զանիկայ ինչպէս որ էր իր միութեան ատենը հինգերորդ դարուն մէջ :

Այս դորձը յօրինելու ատեննիս գիտաւորապէս յետադայադիւրներէն քաղեցինք մեր գրածները :

Ուղղափառ եկեղեցւոյն համար՝ սուրբ Գրքէն , սուրբ Հայրերէն եւ տիեղերական Ժողովներէն զատ ուրիշ տեղի կարոտ չեղանք . ինչու որ ասոնք են անոր վարդապետութեան բուն աղբիւրները : Բայց մեր գիտցածը ստուգելու համար՝ ուշադրութեամբ աչքէ անցուցինք Արեւելեան Պատրիարքաց անՊիոս իններորդ խրկած Շրջաբերական Թուղթը . Մոսքուայի Ֆիլարէթ Սրբեպիսկոպոսին յօրինած ողջամիտ մեծ Բրիտանիայի , որ Ռուսիոյ սուրբ Սիւնհոգոսէն ընդունուած , եւ Պատրիարքաց հաւանութեամբ յունարէնի թարգմանուած է : Քարքոփի հիմակուան Մակարիոս Սրբեպիսկոպոսին Ներածական Ապրաքսիանոսեան եւ Վարդապետական Ապրաքսիանոսեան ըսուած հանձարեղ գրուածքը , որ գիտուն աստուածաբաններուն կարգալու արժանի գիրք մըն է :

Հռովմէական եկեղեցւոյն համար՝ Տրիտենդեան Ժողովոյն վճիռներուն , քրիստոնէականին հետեւեցանք , Պապերուն կոնդակներով եւ Հռովմայ աստուածաբաններուն ու հռովմէական եպիսկոպոսներուն զանազան գրուածքներով վարդապետութեան մէջ հետըզհետէ մտած չափաւորութիւններն ալ չըմուռնալով : Այս գործերը իրաւամբ հռովմէական եկեղեցւոյ հիմակուան վարդապետութեան արձագանգը կսեպուին . բայց մենք բաւական կսեպենք ցցնել լիզուորեայ , կուսէ կարգինալին , եւ կիւրի ձիզվիթին գործերը , եւ Տրիտենդեան Ժողովոյն վարդապետութիւնը չափաւորող կոնդակներէն : Միշտ եւ Աճաւ կոնդակները , եւ 1864 ին Շրջաբերական Թուղթը յաւելաւոր մէկ տեղ :

Թէ որ հռովմէական եկեղեցւոյ վարդապետութեան վրայ մեր մէկ ըսածին հակառակող մը գտնուի , կրնանք հաստատ

ութիւն զայն Պապերուն պաշտօնական գը-
րութիւններէն , եպիսկոպոսական կոն-
գրէներէն , կամ հռովմէական եկեղե-
ցւոյ ընդունած աստուածաբանական
գրութեանքներէն :

Անգղիականաց գալով , գը-
խաւորապէս անոնց «*հեթանոսական*» դիմե-
ցինք , որուն մէջ կըրտմանդակին անոնց
քրիստոնէական վարդապետութիւնը և
հաւատոյ կամ կրօնի երեսուն և ինն յօ-
դուածները : Այս յօդուածները անոնց
և հռովմէական եկեղեցւոյ մէջ վէճի տակ
ինկած կէտերուն վրայ Անգղիականաց
վարդապետական հաւատալեաց պաշտօ-
նական յայտարարութիւնն ըլլալով՝ ա-
նոնց հաւատոյ ստոյգ խոստովանութիւնը
սեպեցինք , և վարդապետութեան վրայ
ըսելիքներնուս գլխաւոր հիմն բըռնե-
ցինք :

Մեր միտքը Անգղիականաց և ամե-
րիկեան Բողոքականաց արեւելեան ուղ-
ղափառ եկեղեցւոյն հետ միանալու
արդելքները ըստ կարի վերջընել ըլ-
լալով , յօդուածներուն տուած ողջա-
միտ իմաստը աւինք . նոյնպէս Անգղիոյ
մեծ ընկերութեան Անգղիականաց
վարդապետութիւնը աշխարհածանօթ
ընելու համար հրատարակած գործերէն
ալ բան քաղեցինք :

Բողոքականաց համար՝ Աւկսպուր-
կի և Լաւօշէլի հաւատոյ խոստովանու-
թիւնները հիմն բռնեցինք . բայց որով
հետեւ այս գրութեանքները հիմախուս
Բողոքականներուն վարդապետութիւն-
ները ճշգրիտ չեն բացատրեր , անոր
համար Բողոքական անուանի աստուա-
ծաբաններուն մեր օրերը հրատարա-
կած գործերն ալ աչքէ անցուցինք :
Պէտք է խոստովանինք՝ որ այնչափ բոլոր-
քականութիւն գտանք , որչափ մատե-
նագիր , և անոնց ամենուն ընդունելի
երևցած մէկ քանի կարծիքները առ-

նել բաւական սեպեցինք :

Մենք այս գործոյս մէջ հմուտ
թիւն ծախել չուզեցինք : Ասիկայ ի-
մաստուն գրութեանք մը չէ՝ այս բառին
ռամկական առմամբ , հապա պարզ
ճիշդ եւ դիւրիմաց գործ մըն է , որ
աստուածաբանն ալ կրնայ կարգալ ,
աշխարհականն ալ , եւ տգէտներն ան
գամ կհասկնան :

Յաջողեցանք . ասիկայ ըսելը մե-
ղի չիյնար : Որչափ որ մեր գործը պա-
կասաւոր ալ ըլլայ , կյուսանք՝ թէ ինչ
պէս որ մեր նպատակը օգտակար ըլ-
լալ է , անանկ ալ սիրով կընդունուի ,
եւ մենք այս գործերնիս ուղղելու հա-
մար մեզի խրկուած ամեն իրաւացի դի-
տուութիւնները ընդունելու պատրաստ
ենք :

Այս ծանօթութիւնները չվերջա-
ցուցած կիմացներք՝ որ մենք ուղղա-
փառ եկեղեցիէն զատուած քրիստո-
նեայ հասարակութեանց անդամոց դի-
տաւորութեանց վրայ կանկած չու-
նինք :

Մենք ճշմարիտ եկեղեցւոյ հաւա-
տոց կատարելապէս համաձայն չեղող
ամէն վարդապետութիւնները մոլորու-
թիւն կսեպենք , բայց չենք կարծեր
թէ ամէն խաբուողները անշուշտ հերե-
տիկոս են : Մոլորութիւն մը հերետի-
կոսութիւն ըլլալու համար՝ պէտք է որ
եկեղեցին , որ յայտնեալ ճշմարտու-
թեան պահապանն է , վճռած ըլլայ՝
թէ այն մոլորութիւնը աստուածային
վարդապետութեան մը հակառակ է :
Հերետիկոս ըլլալու համար եկեղեցւոյ
վճռոյն դէմ դնելով՝ յայտնեալ ճշմար-
տութեան մը հակառակ կարծիք մը
պաշտպանելու է : Խաբուած մարդը
կրնայ պարզամիտ մէկը սեպուիլ , և

մէկը չկրնար մեղադրել զանիկայ . հե-
րիտիկոսը հպարտ , ապստամբ և դա-
տապարտութեան արժանի մէկն է :

Մենք կկարծենք թէ հերձեալ ե-
կեղեցեաց մէջ շատ մարդիկ կան ,
որ բարեմտութեամբ խաբուած են ,
քան թէ յամառ հերետիկոսներ են :
Ուստի մեր այս համառօտ գործը եղ-
բայրական ճշմարիտ սիրոյ ամենայն ըղ-
բացմամբք անոնց կնուիրենք , աղաչե-
լով՝ որ ինչպէս մենք բարեմտութեամբ
գրեցինք ասիկայ , իրենք ալ բարեմ-
տութեամբ կարդան , եւ կյուսանք՝
որ թէ որ ճշմարտութեան ձայնը իրենց
լսելի ըլլայ , «բռնի» պէտք չհարցնեն ,
եւ մտքերնուն մէջ ծագած լոյսը պիտի
չմերժեն :

Թէ որ այս գրքոյկը օգուտ մը ը-
նէ , Աստուծոյ շնորհաց կուտանք զայն ,
որ իւր հրաշագործութեանց համար
շատ անգամ ակար գործիքներ ձեռք
կառնէ :

Թէ ո՞րն է հասարակ խանութ

Քրիստոնէութիւնը քրիստոսի յայտնած
կրօնքն խօսքն է . Աստուծոյ՝ առաջին
մարդուն , նահապետաց , Մովսէսի և մար-
գարէից հետզհետէ յայտնած առաջին
կրօնքին բացայայտութիւնը և լրումն է :
« Բազում մասամբք եւ բազում օ-
րինակօք , կըսէ սուրբն Պօղոս , կան
խաւ խօսեցաւ Աստուած ընդ հարսն
մեր մարգարէիւք . 'ի վախճան առուր
ցըս այսոցիկ՝ խօսեցաւ ընդ մեզ
որդւոյն » . Եբբ . Ա . 1 . 2 :

Առաջին կրօնքին նպատակն էր
Աստուած պաշտել Յիսուսի Քրիստոսի

ակնկալութեամբ եւ յուսով : Քրիստո-
նէութիւնն ալ նոյն նպատակը ունի
Յիսուսի Քրիստոսի՝ մարդոց վերջին
ձեռօք : « Մի՛ համարիք , կըսէ Յիսուս ,
թէ եկի լուծանել զօրէնս կամ զմար-
գարէս , ո՛չ եկի լուծանել , այլ ընուի :
Ամեն ասեմ ձեզ՝ մինչեւ անցցեն եր-
կինք եւ երկիր , յովտ մի՝ որ նշանա-
խեց մի է , ո՛չ անցցէ յօրինացն եւ 'ի
մարգարէից՝ մինչեւ ամենայն եղիցի » .
Մատթ . Ե . 17 . 18 :

Քրիստոս իր պաշտօնը կատարե-
լէն ետքը՝ անոր օրինակն ըլլալու եւ
գալստեան յիշատակը պահելու հա-
մար հաստատուած ամէն բաները դադ-
րեցան : Մնացածը մնաց , ինչու որ Աս-
տուած միշտ ճշմարտութիւնը միայն կը
յայտնէ , որ ի՛նչ ու «բռնի» է : Ըսել է
թէ առաջ ծածկաբար յայտնած բա-
ները միայն իր որդւոյն Յիսուսի Քրիս-
տոսի ձեռօք բացայայտ յայտնեց , եւ
աշխարհի անանկ ճշմարտութիւններ ի-
մացուց՝ որ անկէ յառաջ յայտնել ու-
ղած չէր :

Քրիստոնէութիւնը յայտնու-
թիւն ըլլալով՝ Աստուծոյ խօսքին
վրայ միայն կհաստատուի : Քրիստոսի
խրկած առաքեալները անկէ սորված-
նին միայն սորվըցուցին : « Գնացէ՛ք այ-
սուհետեւ , ըսաւ անոնց Տէրը , աշա-
կերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս . մը-
կրտեցէ՛ք զնոսա յանուն Հօր՝ եւ Որ-
դւոյ՝ եւ Հոգւոյն սրբոյ : Ուսուցէ՛ք նո-
ցա պահել զամենայն որ ինչ պատու-
ւիրեցի ձեզ » . Մատթ . ԻԲ . 19 . 20 :

Ուրեմն Հասարակ խօսքն է .
տուծոյ խօսքն է :

Քրիստոս ասիկայ կենդանի ձայ-
նով հաղորդեց , եւ ո՛չ գրով : Առա-
քեալները թէ՛ կենդանի ձայնով և թէ՛
գրով աւանդեցին : « Աստուհետեւ եղ-
բա՛ւրք , հաստատուն կացէ՛ք , կըսէ Պօ-
ղոս առաքեալը , պինդ կալարո՛ւք զա-

ւանդութիւնսն՝ զոր ուսարուք, եթէ բանիւ, եւ եթէ թղթով մերով » .
ԲՅ. ԹԷ. . Բ. 14 :

Առաքեալները իրենց բերանացի եւ գրաւոր վարդապետութիւնները այն ժամանակի հաւատացելոյ տունն . Գրիստոնէից երկրորդ սերունդը առաջինէն առաւ զանոնք, հրրորդին հաղորդեց . և այսպէս սերունդէ սերունդ մինչև մեր օրերը առաքելոց ժամանակէն ի վեր հաստատուած եկեղեցիներուն մէջ մնացին : Աս կերպով եկած գրաւոր վարդապետութիւնները Նոր կտակարանին գիրքերուն մէջ կրօնականիւն : Աս գիրքերն են .

Չորս Աւետարանները , ըստ Մատթէոսի , Մարկոսի , Ղուկասու, և Յովհաննու .

Գործք Առաքելոցը .

Պողոսի տաւան և չորս թուղթերը .

Յակոբայ թուղթը .

Պետրոսի երկու թուղթերը .

Յովհաննու իրեք թուղթերը .

Յուդայի թուղթը .

Յովհաննու յայտնութիւնը :

Անգիր և գրաւոր վարդապետութիւններէն միայն անոնք վաւերական սեպելու է՝ որ Առաքեալներէն կուգան և բոլոր առաքելական եկեղեցիներուն անընդհատ փոխանցեցան . Ասկէ կհետեւի՝ որ յայտնեալ ճշմարիտ վարդապետութիւնը ճանչնալու մէկ հատիկ միջոցը սա հաստատուն և ընդհանրական վկայութիւնն է . որ առաւելեալ կըսուի :

Պէտք է ասիկայ չիփթել մարդկային աւանդութիւններուն , այսինքն այն ինչ տեղը կամ այն ինչ ժամանակը ընդունուած կարծիքներուն հետ, որ եկեղեցական կարգաց և կանոնաց կը վերաբերին , և թէ՛ որ աստուածային վարդապետութեան համաձայն ըլլան՝

ընդունելի են , ապա թէ ոչ խոտելի են . և բնաւ յայտնութեան լրումն չեն կրնար սեպուիլ :

Յայտնութիւն սեպելու բաները միայն անոնք են՝ որ կամ գրով և կամ բերնով հտղորդուած աստուածային գրական վկայութիւն մը ունին իրենց հաստատուն ըլլալուն : Աս վկայութիւնը Գրիստոս տուաւ մեզի . և անոր առաջին աշակերտները , որ ասիկայ ամեն ժողովրդոց հաղորդելու համար ընտրուած՝ և Հոգւով սրբով լցուած մարդիկ էին , ասոր միակ պաշտօնական աւանդապահներն եղան :

Ապա ուրեմն յայտնեալ վարդապետութիւնը աւանդ մըն է : Ամէն քըրիստոնեայ սերունդ ջանացած է՝ որ աւանդը անարատ ու սուրբ պահէ աւանդապահային խառնուրդէ , եւ իր ընդունած կերպովը աւանդէ զայն իր յետագայ սերնդոց . « Ունիցիս օրինակ ողջմտութեան բանիցն , զորս յինէն լուար , հաւատովք եւ սիրով որ ի Գրիստոս Յիսուս : Ջբարւոք աւանդըն պահեալի՝ ի ձեռն հոգւոյն սրբոյ՝ ի մեզ բնակելոյ » . Բ. ՏԷ. Ա. 13 . 14 . Ո՛վ Տիմոթէ՛ պահեաղաւանդն՝ խոտորեալ ի պղծոց եւ ի նորաձայն բանից , եւ ի հակառակութենէ , եւ ի մղարանուն գիտութենէ , զոր ոմանց յանձն առեալ՝ վրիպեցան ի հաւատոց անտի : Ա. ՏԷ. 2 . 20 . 21 . Հաստատուն կա՛ց յոր ուսարդ , եւ հաւատարիմ եղեր » . Բ. ՏԷ. Գ. 14 .

Մանաւոր եկեղեցի մը աստուածային աւանդոյն պահպանութեան մէջ կրցաւ սխալիլ , բայց ընդհանուր եկեղեցին չկրցաւ սխալիլ . որովհետեւ Գրիստոս ամէն օր մինչև ի հարաւած աշխարհ իր եկեղեցւոյն հետ ըլլալ խոստացաւ . Մարկ . 16 . 20 . Արդ Գրիստոս , որ Աստուծոյ բանը և ճշմարտութիւն է , մե-

ըրու թիւն դաւանող եկեղեցւոյն հետ
չկրնար ըլլալ : Անոր համար Պօղոս
առաքեալը եկեղեցւոյն « սեան եւ հասարակ-
այութեան ճշմարտութեան » ստեղծ և անարար
հարսն և ծարճին փրկարարն » կանուանէ .
Ա. Տեմ. Գ. 15 : Եփես. Ե. 23 : Կո-
ղոս . Ա. 24 :

Ամեն մասնաւոր սխալական եկե-
ղեցիներէն վեր ընդհանրական եկե-
ղեցի մը կայ , որուն հետ պիտի ըլլայ
միշտ Գրիստոս , և որ ո՛չ ժամանակի տակ
կիցնայ , և ո՛չ միջոցի մը մէջ կամիւ-
փուրի . առաքեալներէն և անոնցմով
Փրիստոսէ կուգայ , դարերէ իշխեր կը-
յարատեւէ , հաստատապէս վկայելով
ճշմարտութեան և իրեն յանձնուած ա-
ւանդը հաւատարմաբար պահելով . Գր-
իստոս , որ անոր կառավարն է , յայտ-
նապէս անոր բոլորովը կպատէ . և
մասնաւոր եկեղեցիներուն մէջ բաժա-
նում մտնելու թոյլ տրուեցաւ , որպէս
ղի անոր վկայութիւնը պայծառ փայլի .
Աս ընդհանրական եկեղեցին այսպէս
կրնանք ցուցնել :

Այսօր աշխարհիս մէջ իրեք գլը-
խաւոր եկեղեցի կայ՝ որ առաքեալնե-
րէն ծագած են . Յունական եկեղեցի ,
Լատինական եկեղեցի , Հայաստանեաց
եկեղեցի : Աս վերջինը չորրորդ դա-
րուն մէջ յունական եկեղեցիէն ծագած
ըլլալուն համար՝ անով առաքելական
կըլլայ* : Աս իրեք եկեղեցիները քրիս-
տոնեական թուականին չորրորդ դա-
րուն մէջ մէկ էին : Հայաստանեայց

եկեղեցին հինգերորդ դարուն մէջ մէ-
կալ երկուքէն զատուեցաւ : Յունաց և
Լատինաց եկեղեցիները մինչեւ ութե-
րորդ դարը միացած էին . իններորդին
մէջ սկսան իրարմէ բաժնուիլ :

Աս անժխտելի իրողութիւններէն
սա հետեւութիւնները առաջ կուգան .
Ա. թէ Յունաց և Լատինաց եկեղեցիներ
րուն հիմայ դաւանած վարդապետու-
թիւնները դո՛ւնէ ութերորդ դարուն վար-
դապետութիւններն են , որովհետեւ
իրարմէ զատուելէն ետեւ բան մը չկը-
ցան առնել մէկմէկէ . Բ. թէ Յունաց ,
Լատինաց և Հայոց եկեղեցիներուն հի-
մնկուան վարդապետութիւնները դէ՛թ
չորրորդ դարուն վարդապետութիւն-
ներն են , ինչու որ երրորդը աս դարէն
ետքը մէկալ երկուքէն բան մը չառաւ :

Ստոյգ իրողութիւն մըն է՝ թէ աս ե-
կեղեցիներուն մէջ սաստիկ հակառա-
կութիւն մը կայ , ճասնելորդ դարուն մէջ
այն աստիճան զայրացաւ Յոյն և Լատին
եկեղեցիներուն մէջ եղած աս ատելու-
թիւնը , որ Միքայէլ Կերուլարիոս լոկ-
ծիսական սովորութիւններու համար
Լատինները կյանդիմանէր . օրինակի
համար , թէ ինչո՞ւ քանի մը որոշեալ
օրեր « լէւէ » կերդեն , և սովորութիւն
մը մէկէն Յունաց ատելի ըլլալու հա-
մար բաւական էր որ արեւմտեան ըլլար :
Ասկէց յայտնի կըլլայ՝ որ յունական ե-
կեղեցին իններորդ դարէն ի վեր լա-
տինական եկեղեցիէն բան մը չկրցաւ
առնել . Հայերն ալ նոյն պատճառաւ
Քաղկեդոնի ժողովէն ի վեր Յոյներէն
բան մը չկրցան առնել :

Բայց Յունաց եւ Հայոց եկեղեցի-
ներուն մէջ եղած տարբերութիւնը մի-
այն արտաքին է , եւ քանի մը քաղա-
քական պարագայներէ ու սովորու-
թիւններէ՝ զատ ուրիշ պատճառ չու-
նի , բայց եթէ Քաղկեդոնի ժողովոյն

* Ծ. Թ. Գրեալքին կերպէն կերպայ թէ մեր
եկեղեցւոյն ծագման նկատմամբ հեղինակին հմտու-
թիւնն պակասաւոր է , որ կկարծէ թէ Փրիստոսնեւ
թիւն Գ. դարուն մէջ մտած է մեր մէջ , Մեր
եկեղեցւոյն սկիզբը Բարթոլոմէոս եւ Թադէոս ա-
ռաքելոց միջոցաւ առաքելոց օրերէն է , թէ եւ ազ-
նովին եւ հանրական լուսաւորութիւնը Գ. դարուն
տարուեցաւ սուրբ Լուսաւորիչ Հօր ձեռքը :

վարդապետութիւնը ծուռ հասկնալ նինքն, երկու ուղղափառ եկեղեցիներուն վարդապետութիւնը մի եւ նոյն է . Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը Լատինաց եկեղեցւոյն ուղղած կշտամբանաց մէջ Յունաց եկեղեցւոյն վարդապետութեան կատարելապէս համաձայն է :

Ասկէց կհետեւի որ Յունաց եւ Հայոց եկեղեցիները այսօր Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին կներկայացընեն այն կերպով՝ ինչպէս որ էր իր միութեան ատենը չորրորդ դարուն մէջ, և ինչպէս որ էր արեւմտից մէջ մինչև ութերորդ դարը :

Այս իրողութեան ստուգութեանը կրնանք վկայ կանչել Քաղկեդոնի ժողովէն ի վեր եկեղեցիցիէն զատուող արեւելեան տեսակ տեսակ աղանդները : Թէ որ մէկդի թողունք անոնց բաժանման պատճառ եղող կարծիքները , մշնացած բոլոր վարդապետական խնդրոց մէջ յունական եկեղեցւոյն և իններորդ դարէն առաջուան Լատինական եկեղեցւոյն շատ մօտեցած են : Նոյնպէս կրնանք վկայ կանչել Վրաց եկեղեցին , որ քաղաքական պատճառներով հինգերորդ դարէն ի վեր մէկալ ամէն եկեղեցիներուն հետ չհաղորդեցաւ : Բայց երբոր աս դարուս ըսկիցբը՝ իբր 1805 ին՝ իր , զի այսպէս ըսենք , ստորերկրեայ վիճակէն դուրս ելաւ աս եկեղեցին , Յունա — Ռուսաց եւ Հայոց եկեղեցիներուն հետ կառարելապէս համաձայն դտան :

Աս եղելութիւնները բաւական յայտնի կցցնեն թէ Յունա — Ռուսաց , Հայոց և Վրաց եկեղեցիները , նոյնպէս իններորդ դարէն առաջուան Լատինաց եկեղեցին ալ , Մարտիրոսաց եկեղեցին կներկայացնեն , որ նոյն ինքն Առաքելոց և Քրիստոսի եկեղեցին էր :

Ահա աս կերպով պարզապէս կը սուր թրիստոնէական շփեղեցւոյ հասարակութիւնը , և ամեն թրիստոնեայ աս ձայնին , աս հասարակութիւնը և ընդհանուր վկայութեան մէջ դիւրաւ կըրնայ դտնել իր հասարակութիւնը :

Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին տեսանելի է . ոչ ժամանակի տակ կիյնայ և ոչ տեղւոյ . իր կաթողիկոսութիւնը կամ ընդհանրակաթողիկոսութիւնը իրեն իրապէս տարբերիչ յատկութիւնը և առաքելականութեան վկայն է . առաքելոց ժամանակը ինչպէս էր՝ հիմայ ալ այնպէս է . և իր ձայնը միշտ մի և նոյն է . Բարոյական էակ մնէ , որ դարերէ ի վեր կյարատեւ է , և անընդհատ յաջորդութեամբ ուղղակի Քրիստոսի կտանիք մեզ . աշտարակի վրայ դրուած լուսատու լապտերի պէս բոլոր աշխարհս կը լուսաւորէ . անոր հաստատուն և ընդհանուր վկայութիւնը ցցընելու համար հարկ չէ երկար բարակ վէճի մտնել . ինքը կայ ու կիստի :

Եր առաջ բերելիք վարդապետութիւնը Յունաց և Լատինաց եկեղեցիներուն մինչև ութերորդ դարը ի միասին ունեցած , և հիմայ ալ Յունաց , Հայոց , և Վրաց առաքելական եկեղեցիներուն դաւանած վարդապետութիւնն է . ըսել է թէ նախնի եկեղեցւոյն , այսինքն չորրորդ դարէն առաջուան եկեղեցւոյն վարդապետութիւնն է :

Ասկէց կմակարերենք թէ առաքելոց վարդապետութիւնն ալ աս է . եւ թէ Յունա — Ռուսաց , Հայոց և Վրաց եկեղեցիները այս օրուան օրս Քրիստոսի ճշմարիտ եկեղեցին ցցընող հաւատացեալներն են : Թէ որ այսպէս է , անհնար է կարելաւ ուղղափառ թրիստոնեայ ըլլալ առանց անոնց հետ միանալու :

Ամսագրոյ 54 երեսի 7 սողի հակառակութիւններն բառը հակամիտութիւններն պիտի ըլլայ :

Ի ՎԱՆՍ ՉԱՐԻԱՓԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ